

אלול התשע"א

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

עונש היחיד ועונש האומה

לפרשת ניצבים(על פי שיעור של הרב מרדכי סבתו)

משמשת מעין הקדמה לטקס כריתת הברית, ובה מזרז משה את ישראל לשמור את דברי הברית:

...אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו... ושמתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון. הפסקה השנייה, פס' ט-יד, מתארת את טקס כריתת הברית:

(ט) אתם ניצבים היום כלכם לפני ה' א-להיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: (י) טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימך: (יא) לעברך בברית ה' א-להיך ובאלתו אשר ה' א-להיך פָּרַת עמך היום: (יב) למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לא-להים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב: (יג) ולא אתכם לבדכם אנכי פָּרַת את הברית הזאת ואת האלה הזאת: (יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עַמְד היום לפני ה' א-להינו ואת אשר איננו פה עמנו היום:

בפסקה זו יש להבחין בין פסוקי המסגרת (ט-יא, יג-יד), המציינים את עצם כריתת הברית, לבין הפסוק שבמרכז היחידה (יב), המדגיש את משמעותה של כריתת הברית.

פסוקי המסגרת מקבילים זה לזה הקבלה כיאסטית: פס' יא מקביל לפס' יג – שניהם מזכירים את כריתת הברית ואת האלה; פס' ט-י מקבילים לפס' יד – בשניהם נזכרת עמידתם של ישראל לפני ה'. הדגש העיקרי בפסוקי המסגרת הוא על הכלליות המוחלטת של המשתתפים בברית: בפס' ט-י הודגש שהמשתתפים בברית כוללים את כל השכבות והמעמדות בעם; בפס' יג-יד נאמר שהברית כוללת את כל הדורות בעם. להלן נעמוד על חשיבותה של נקודה זו בפרק.

בפסקה השלישית, פס' טו-כ, מדגיש משה את העונש שיבוא על מפר הברית:

פרשת ניצבים הכוללת קצת פחות משני פרקים (כ"ט, ט - ל', כ), נפתחת באמצע נאומו של משה, שמתחיל למשה בסוף הפרשה הקודמת, בתחילת פרק כ"ט:

"ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהים" ומסתיים בסוף פרק ל'. הקשר שבין תחילתה של פרשתנו לבין הפסקה הקודמת מוכח גם מדמיון הלשון שבין סוף הפסקה הקודמת (כ"ט, ח):

"ושמתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם" לבין תחילת פרשתנו (כ"ט, ט-יג):

"אתם ניצבים היום כלכם לפני ה' א-להיכם... לעברך בברית ה' א-להיך ובאלתו אשר ה' א-להיך פָּרַת עמך היום... ולא אתכם לבדכם אנכי פָּרַת את הברית הזאת ואת האלה הזאת"

אין ספק, שיש לדון בפרשת ניצבים כחלק מנאומו של משה המתחיל בתחילת פרק כ"ט. בשיעור השבוע נעסוק במבנהו של פרק כ"ט ובמשמעותו ע"פ שיעור של הרב מרדכי סבתו. במרכזו של פרק כ"ט עומדת הברית שכורת משה עם ישראל בערבות מואב. המילה ברית חוזרת בפרק חמש פעמים (ח, יא, יג, כ, כד), והיא קושרת את פרק כ"ט לסיומו של פרק כ"ח, שם נאמר

"אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחֲרָב".

(ראוי לציין שמילה זו אינה נזכרת עוד בספר בהקשר של כריתת ברית בין ישראל לא-לוהיו, והיא נזכרת בהמשך רק בצירוף "ארון הברית" (ל"א, ט, כה, כו)). הוה אומר: בפרק כ"ח הסתיים נאום המצוות ופירוט הברכה והקללה, המכונים בכתוב "דברי הברית"; בפרק כ"ט, לאחר שהעם התוודע לפרטי הברית, מבצע משה את טקס כריתת הברית.

הפסקה הראשונה של פרק כ"ט, פס' א-ח (שמהווה את הסיום של פרשת כי-תבוא),

הצמאה כי יתאוה ויצמא למה שהיה שבע ממנו". אלא שעל כך יש לתמוה: מה ראה הכתוב העוסק בעונשו של המפר ברית לתאר את תהליך הידרדרותו של החוטא? (1)

ראב"ע הביא בפירושו את דבריו של רבי יהודה הלוי, וכך כתב:

והתברך בלבבו – אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי 'והתברך' הוא כמשמעו: כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר **שלוש יהיה לי**, כאומר, בשמעו החרם: חוץ ממני. **למען ספות** – אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו 'האף תספה' (בראשית י"ח, כג) כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת 'רוה' עם דבר 'הצמאה'. והנה כינה הצדיק ברוה כמו 'כעץ שתול על מים' (ירמיהו י"ז, ח) והרשע בצמאה כמו 'כערער בערבה' (שם, ו). ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה.

רצונו לומר: האדם שלבבו פונה מעם ה' (המכונה בכתוב "צמאה") סבור שיש באמירתו "שלוש יהיה לי", שהיא בבחינת ברכה, כוח לבטל את השפעת הקללה של משה (המכונה בכתוב "רוה"). יתרונו של פירוש זה בכך שהוא קושר את הפתגם למחשבת החוטא, ובכך שהכתוב עצמו מנמק מדוע סבור החוטא שלא תבוא עליו האלה. ואולם, גם בפירוש זה יש מן הדוחק, הן מבחינה תחבירית הן מבחינה עניינית. מבחינה תחבירית, מילת היחס 'את' אינה מתאימה כאן, שהרי לא מצאנו מילה זו בהוראת 'על ידי'; צריך היה לומר 'למען ספות הצמאה את הרוה', שהרי דברי הרשע הם שאמורים לבטל את דברי הצדיק. מבחינה עניינית, קשה להבין מדוע יחשוב אדם שאמירתו "שלוש יהיה לי" יש בה כדי לבטל את כוחה של הקללה.¹

משום כך נראה להעדיף את פירושו של ראב"ע עצמו, שכתב:

ולפי דעתי שמלת 'ספות' לשון תוספת, כמו 'ספות חטאתי' (ישעיהו ל', א). והטעם: שלום יהיה לי אף על פי שאלך בשרירות לבי, כי בצדקת הצדיקים אחיה, כי הם רבים ואני יחיד חוטא. על כן כתוב אחריו 'לא יאבה ה' סלוח לו'... והנה 'ספות' כי הרוה תוסיף על

(טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם: (טז) ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמם: (יז) פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' א-להינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה: (יח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשריות לבי אלך למען ספות הקנה את הצמאה: (יט) לא יאבה ה' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים: (כ) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה:

הקושי העיקרי בהבנתה של פסקה זו מצוי בפס' יח. שתי נקודות בפסוק צריכות ביאור:

א. מדוע סבור האיש אשר לבבו פונה מעם ה' ששלוש יהיה לו למרות שמיעתו את דברי האלה הזאת?

ב. מה משמעותו של הפתגם "למען ספות הרוה את הצמאה"?

רש"י כתב:

"אשר לבבו פונה היום – מלקבל עליו הברית". משמע מדבריו של רש"י כי אדם זה סבור שהאלה לא תחול עליו כיוון שהוא איננו מקבל עליו את הברית. את הפתגם הקשה מפרש רש"י כמוסב על הפורענות שתבוא על אותו אדם, וזו לשונו:

"למען ספות הרוה – לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו על הכל... הרוה – שוגג, שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת. **הצמאה** – שהוא עושה מדעת ובתאוה".

לדעת רש"י הפתגם אינו קשור אפוא למחשבת החוטא אלא לפורענות שתבוא עליו.

בשני חלקיו של פירוש זה יש מן הדוחק: הסיבה למחשבת האדם החוטא ראויה הייתה להיכתב בסמוך לציטוט מחשבתו, ולא לפני כן. וגם פירוש הפתגם כמוסב על העונש נראה דחוק, שהרי רק בפס' יט נאמר "לא יאבה ה' סלח לו", ומשמע שרק שם מתחיל תיאור העונש.

(הרמב"ן ניסה לשלב טעם זה במילים "כי בשריות לבי אלך", ומפרש: "או יהיה טעם 'כיי' לאמר: יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה, כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל חפצי אעשה". ולדעתו מתאר הפתגם את תהליך הידרדרותו של החוטא: "...שהוא אם ימלא נפשו בתאוות השרירות והחזקות עליו אשר היא צמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם

1 מפרשים רבים פירשו את המילה "ספות" כהכרחה (וכן הוא בתרגומי השבעים והוולגטה), כדרך שפירשה ריה"ל, אלא שאת הפתגם כולו פירשו כמכוון לתוצאת החטא: מעשהו של החוטא יגרום להשמדת מקום רָוה עם מקום שומם, והוא משל להכרתת הצדיק והרשע גם יחד, מעין "האף תספה צדיק עם רשע" (בראשית י"ח, כג). דא עקא, שכבר הערנו כי הגישה הרואה במילים אלו את תיאור העונש אינה תואמת את לשון הכתוב, המתחיל לתאר את העונש רק בפס' יט.

הצמאה. ומשל הצדיק ברוח כטעם 'כעץ שתול על פלגי מים' (תהילים א', ג) והרשע בצמאה כטעם 'כערער בערבה' (ירמיהו י"ז, ו). רצונו לומר: האדם מתברך בלבבו לאמור 'שלום יהיה לי מפני שהוא סבור שהצדיקים הרבים יצילו את הרשע הבודד.

מבחינה עניינית יש יתרון רב לפירוש זה, כיוון שהוא מעניק משמעות מיוחדת לפסקה זו ולפרק כ"ט כולו, כמו גם ליחסו של פרקנו לקללות שבפרק כ"ח – משמעות התואמת היטב, כפי שמראה הרב סבתו, את לשונו של הפרק. רוב הקללות בפרק כ"ח מתייחסות לאומה כאל יחידה אחת, ואין מדובר בהן כמעט על עונש לבודדים. ובמיוחד העונש הסופי – הגלות – המתואר בפרק כ"ח כעונש לאומה, ולא לבודדים. בפסקתנו, לעומת זאת, מדגיש משה כי הוא מדבר על בודדים: "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט" (יז). כל הנוכחים בפסוק זה הם בגדר יחידים, בין אם מדובר באיש ובין אם מדובר באנשים, בין במשפחה ובין במשפחות, בין בשבט ובין בשבטים. היחיד החוטא סבור כי האלה המתוארת בפרק כ"ח לא תחול עליו, שהרי היא מיועדת לרבים, וכיוון שהרבים אינם חוטאים, אלא הוא לבדו, ממילא תגן "הרוה" על "הצמאה". בפסקה זו באה התורה לחדש ולהדגיש שמחשבה זו מוטעית היא. האלה, שביסודה מיועדת כאמור לציבור, יכולה לחול גם על היחיד החוטא:

"כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש הוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה" (יט). תדע שכן הוא, שהרי בסופה של הפסקה נאמר "והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה" (כ), כלומר אף שבפרק כ"ח דנו את העם כולו כאחד, מכל מקום בשעת הצורך ניתן להבדיל שבט אחד מכל שבטי ישראל ולהחיל עליו את אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה. למרות היתרון הענייני הרב שיש לפירוש זה של ראב"ע, מבחינה תחבירית יש קושי בפירושו לפתגם, שהרי הצדיק אינו מוסיף על הרשע אלא מגן עליו.

בכיוונו של ראב"ע הלך גם אברבנאל באחד מפירושיו, אלא שהוא פירש את הפתגם באופן אחר:

אולי היחיד... יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי... לפי שבטוב ההוא אשר יטיב השם יתברך את ישראל אהיה נכלל אנכי ולא יוכלו הקללות לפעול בי בפרטות כיון שלא יאור את העם כי ברוך הוא. וזהו 'שלום יהיה לי' בפרטיות כאשר בשרירות לבי אלך ואעשה כל רצוני. וזה 'למען ספות הרוה את הצמאה', והוא משל נמרץ. כי האדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו האחת צמאה צריכה למים והאחרת רוח

בלתי צריכה למים אין ספק שבהיותו שולח מים להשקות את הצמאה ישקה גם את הרוה גם כי לא יכוין להשקותה. כמו כן חשב הכופר הזה שאף על פי שלא יכוין השם יתברך להשקותו משפע ברכותיו בהיותו הולך בשרירות לבו יקבל בהכרח הטוב וההצלחה והצלחה בתוך זה הכלל.

ההבדל בין אברבנאל לראב"ע הוא שלדעת אברבנאל "הרוה" ו"הצמאה" אינן כינויים לצדיק ולרשע אלא חלק מן המשל: דרך העולם היא שהשדה הרווה מושקית עם השדה הצמאה. יתרונו של פירוש זה בכך שבמקומות רבים במקרא המילים 'רוה' ו'צמאה' אכן מתארות קרקע או שדה. אלא שעדיין אין ברור מה טיבה של מילת "ספות" שבכאן.

הרב סבתו מביא את הצעתו של טור סיני, ששורש המילה "ספות" הוא ספ"א, שהוראתו 'אכל' באוגריתית או 'להאכיל' בארמית, ועל פי זה יהיה פירוש הפתגם 'שדה רוויה מרווה גם את השדה הצמאה', על הדרך שפירש אברבנאל.

כללו של דבר, בפסוקים אלה באה התורה להוציא מן המחשבה המוטעית שתפיסת העונש הקיבוצי המתוארת בפרק כ"ח שוללת עונש פרטי. חידושה של התורה הוא, כאמור, שהאלות יכולות לחול גם על הפרט, הן ברמת האיש, הן ברמת המשפחה והן ברמת השבט. לכך יש לצרף את הדגשתו של משה בפתח הפרשה כי הברית נכרתת עם כולם, לרבות כל הפרטים מכל המעמדות ובכל הזמנים, הדגשה השוללת כל אפשרות מכל פרט שהוא בכל דור שהוא להימלט מן הברית ומן האלה.

להשלמת הבנתה של פסקה זו יש להוסיף את דברי ראב"ע ורמב"ן לפסי' יט, שגם בתיאור העונש מתייחסת התורה לשלוש הרמות – איש, משפחה ושבט – וזאת על מנת להבהיר הבהר היטב שאין ליחיד, בכל רמה של יחיד שתיתכן, מפלט מן העונש. ואומר הרמב"ן:

"יעשן אף ה' וקנאתו באיש הוא – אלת היחיד, איש או אשה; ומחה ה' את שמו – אלת המשפחה, כי שם אחד לראש בית אבותם; והבדילו ה' לרעה – לשבט מכל שבטי ישראל הנשארים".

בפסקת הסיום של הפרק אומר הכתוב:

(כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלואיה אשר חלה ה' בה: (כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבאים אשר הפך ה' באפו ובחמתו: (כג) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: (כד) ואמרו על אשר עזבו את ברית ה'

בדבריו אלה רומז רשב"ם לפירושו לט', כה-
כו :

**ואתנפל לפני ה' ארבעים וגו' ואתפלל אל ה'
ואומר וגו'.** מי האיש החכם יתן לב ויבן למה
הוצרך לכפול כאן נפילת ארבעים יום, וכי דרך
המקרא לחזור ולכפול דבר לומר כשנפילתי לפני
ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי? למעלה היה
לו לומר, ולא היה צריך לחזור ולכפול כדי
להודיע לישראל בלשון זה התפללתי.

אפס חכמה גדולה יש כאן ולהוכיח ישראל בא.
שמה תאמרו: והלא חטא גדול כמעשה העגל
הועילה תפלתו של משה וניצלנו, אף בארץ
ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים.
אמר להם משה: לא תועיל לכם תפילה בארץ
ישראל, כי עתה לא נתכפר לכם אלא כדי שלא
יתחלל שמו שהרי כך התפללתי ז'כור לעבדיך
וגו' פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם
מבלתי יכולת ה' להביאם (ט', כז-כח), ולכך
לא נתחייבתם מיתה במדבר. אבל לאחר
שיהרוג לפניכם שלושים ואחד מלכים
וינחילכם את הארץ, אז יוציאכם ויגרש אתכם
מן הארץ, שאין כאן עוד חילול השם לאמר
האומות 'מבלתי יכולת ה' ' אלא יאמרו הגוים:
ישראל חטאו לו, כמו שמפורש באתם נצבים
'ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ
הזאת מה חרי האף וגו' ואמרו על אשר עזבו
את ברית ה' א-להי אבותם וגו' ויתשם ה' מעל
אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל
ארץ אחרת כיום הזה'.

בדברים אלה של רשב"ם יש תשובה לשאלתנו
הראשונה, אבל אין בה כדי להשיב על השאלה
השנייה – מדוע נאמרו דברים אלה רק ביחס
לגלות חלקית של האומה, ולא ביחס לגלות
כללית.

ושמא ניתן לומר כי בגלות כללית אין ביטחון
כלל שהנכרים ייחסו את הגלות לחטא העם,
וסביר יותר שייחסו לקוצר כוחו של הא-ל,
על פי דעתם, ביחס לאומה שנלחמה בישראל
וביחס לאלוהיה. ואולם, כאשר גולה שבט אחד
ושאר האומה יושבת במקומה – במקרה כזה
ייחס גם הנכרי את החורבן לזעם ה' על
החוטאים, כמתואר בפרשתנו.

האם התקיים בהיסטוריה של עם ישראל
האיום שבפרקנו? ניתן להצביע לפחות על שני
מקרים של גלות חלקית:

דה"א ה', כה-כו :

וימעלו בא-להי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי
הארץ אשר השמיד א-להים מפניהם. וַיַּעַר
א-להי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח
תַּלְגַּת פְּלֶנְסֶר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי
ולחצי שבט מנשה ויביאם לַחֲלַח וְחַבּוּר וְהָרָא
ונהר גִּזְזָן עד היום הזה

א-להי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אתם
מארץ מצרים: (כה) וילכו ויעבדו אלהים
אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום
ולא חלק להם: (כו) ויחר אף ה' בארץ ההוא
להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר
הזה: (כז) וַיִּתְּשֶׁם ה' מעל אדמתם באף ובחמה
ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה:
במבט ראשון נראה שפסקה זו חורגת מנושאו
של הפרק כפי שנתברר לעיל, שהרי היא
מתארת לכאורה את חורבן הארץ ואת גלות
העם כולו, כפי שמפורש לכאורה בפס' כז,
ואינה מתייחסת לעונש היחיד.

ואכן, פרשנים מסוימים סבורים שפסקה זו
אינה ממשיכה את הפסקה שלפניה, אלא היא
חוזרת לפרק כ"ח וממשיכה מהנקודה שבה
נסתיים פרק זה.² לאחר תיאור הגלות בפרק
כ"ח עוברת התורה לתאר בכ"ט, כא את
תגובת הגוים למראה חורבן הארץ וגלות
העם. הפסוקים שבאמצע – כ"ט, א-כ –
מהווים, לדעת מפרשים אלו, מעין מאמר
מוסגר שמטרתו להבהיר נקודות מסוימות.

ואולם, עיון בלשון הכתוב מלמד שפירוש זה
קשה, וזאת משני טעמים. ראשית, פסוקים
אלו חוזרים ומדגישים שהמכות באו על 'הארץ
ההיא' (כ"ט, כו), ביטוי שאינו מתאר בתורה
בדרך כלל את ארץ ישראל כולה, כי אם חבל
ארץ מסוים הנזכר לפני כן בכתובים. שנית,
פס' כא מבדיל בין הדור האחרון, שהם "בניכם
אשר יקומו מאחריכם", לבין "הנכרי אשר יבא
מארץ רחוקה"; ביחס לבנים לא נאמר שהם
יבואו מארץ רחוקה, כפי שנאמר ביחס לנכרי,
הווה אומר: הבנים לא גלו מן הארץ אלא הם
מצויים בה, ואינם צריכים לבוא אליה מרחוק.
מצירוף שני הנימוקים עולה שהארץ שעליה
מדברת התורה בפסוקים אלה איננה ארץ
ישראל כולה, כי אם ארצו של אותו שבט
שעליו דובר בסוף הפסקה הקודמת. הדור
האחרון הם בניהם של השבטים שלא גלו, והם
התוהים לפשר החורבן שעניניהם רואות באותו
חבל ארץ שיושביו גלו ממנו.

אלא שעדיין יש מקום לשאול: מה ראתה
התורה להקדיש פסקה שלמה לדברי הנכרי
אשר יבוא מארץ רחוקה, ומדוע צירפה אותה
דווקא לעונשו של השבט, ולא לגלות האומה
כולה?

ביחס לשאלה הראשונה כתב רשב"ם:

"על אשר עזבו – ולא יאמרו 'מבלי יכולת ה'
(ט', כח) כמו שפירשתי אצל 'ואתפלל אל ה'
ואומר'."

² כך סבור הרב הירש בפירושו, וכך סבורים רבים מהמפרשים
החדשים.

ליחיד, שיינצל בזכות הרבים. ואילו הכתוב מודיענו שלא רק שהיחיד לא יינצל בזכות הרבים וכל אלות הברית יחולו עליו, אלא שעונשו חמור אף מעונש הרבים: רבים שגלו, מובטח להם שייגאלו אם רק ישובו אל ה'; אך יחיד הגולה – איש או משפחה או שבת – הבטחה זו אינה מוענקת לו. זהו אפוא הרקע לדעתו של רבי עקיבה.

אפשר שיש מקום לעגן בפרקנו גם את דעתו של רבי אליעזר. אמנם מבחינת לשונו חוזר פרק ל' לפרק כ"ח, אך סוף סוף הוא ממוקם לאחר פרק כ"ט, ושמה מכך למד רבי אליעזר שההבטחה המובעת בו תקפה גם לאמור בפרק כ"ט, הוזה אומר: גם שבת או מספר שבטים שגלו, מובטח להם שה' ישיב את שבותם ויביאם אל הארץ – אם אך ישובו אל ה'. "ולא ישא א-להים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח" (שמ"ב י"ד, יד).

מל"ב י"ז, ו

בשנת התשעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אתם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי

אמנם בשני המקרים מדובר בגלות של יותר משבט אחד, אך מכל מקום אלו גלויות חלקיות, ולא גלות של האומה כולה. מאלפת העובדה שבדונם בשאלה אם עשרת השבטים עתידים לחזור מביאים חז"ל ראה מן הכתוב בפרקנו. כך שנינו במסכת סנהדרין (פ"י מ"ג):

עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר 'וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה' (דברים כ"ט, כז), מה היום הזה הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: מה היום מאפיל ומאיר אף עשרת השבטים שאפל להן כך עתיד להאיר להן.

כלומר גם חז"ל פירשו את הפסוקים הללו כעוסקים בגלות חלקית, ולא בגלות של האומה כולה.

ראייתו של רבי עקיבה מן הכתוב נראית דחוקה. ובייחוד קשה הדבר לאור העובדה שבפרק הסמוך (פרק ל') הבטיחה התורה את חזרתם של ישראל לארצם אם אך ישובו עד ה'. אפשר שרבי עקיבה אמר את דבריו על סמך הקשר של פרקנו.

אפשר להראות שפרק ל' נוקט את לשונו של סוף פרק כ"ח, וברור שהוא ממשך את המתואר שם. ונשאלת השאלה מדוע הופרד פרק ל' מפרק כ"ח, ומה סיבת שיבוצו של פרק כ"ט ביניהם. לאור דיוננו בפרק כ"ט נוכל מציע הרב סבתו לשאלה זו את התשובה הבאה:

פרק כ"ט פותח, כאמור, בתיאור הכניסה בברית. העובדה שתיאור זה בא לפני פרק ל', שהוא פרק התשובה והגאולה, מלמדת שהתשובה והגאולה אינן חלק מהברית. מסקנה זו עולה גם מלשון הפסוק החותם את פרק כ"ח, "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב": אלה – ולא יותר. הגאולה בעקבות התשובה היא ממידת החסד והרחמים, בבחינת לפנים משורת הדין; ואין מקום בטקס הברית להבטחה שהיא לפנים משורת הדין.

מאידך גיסא, מכך שפרק ל' נוקט, כאמור, בלשונו של פרק כ"ח ניתן להסיק שהבטחת הגאולה בעקבות התשובה אינה אמורה אלא ביחס לגלות העם כולו, שתוארה בסוף פרק כ"ח, ואין היא אמורה ביחס לגלות של שבת אחד או של שבטים אחדים, שתוארה בסוף פרק כ"ט. אמור מעתה: מעמדו של היחיד – איש או אישה או משפחה או שבת – הפוך הוא ממחשבתו של החוטא. החוטא סבור היה שיעוד העונש באופן קיבוצי יכול לשמש מפלט